

ТЕАТРАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПОВЕДІНКОВИХ ДЕВІАЦІЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

THEATRICAL TECHNOLOGIES IN DEVIANT BEHAVIOR PREVENTION OF GIFTED PUPILS

У статті висвітлено особливості використання театральних технологій у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів у контексті креатизації середовища закладу загальної середньої освіти. Визначено, що театральні технології як особливий вид арт-технологій сприяють соціальному розвитку обдарованого учня, засвоєнню ним соціально позитивних форм поведінкової діяльності і налагодженню взаємовідносин з оточенням. Зазначено, що театральні технології використовують у межах підходу до роботи з обдарованими учнями, який не акцентує увагу на «особливості» цих дітей, пов'язані з їхніми здібностями, а має на меті проведення профілактичних заходів, де брав би участь увесь учнівський колектив, частиною якого є обдарований учень. Обґрунтовано необхідність оптимізації реального творчого процесу через формування для кожного обдарованого учня індивідуальної зони-ситуації творчого розвитку. Визначено види театральних технологій, ресурси, які необхідні під час їх застосування в профілактичній діяльності.

Ключові слова: девіантна поведінка, обдарований учень, профілактика, театр, технологія, арт-технологія, креативність середовища.

В статье рассмотрены особенности использования театральных технологий в профилактике поведенческих девиаций одаренных учащихся в контексте креатизации среды учреждения общего среднего образования. Определено, что театральные технологии как особый вид арт-технологий способствуют социальному развитию одаренного ученика, усвоению им социально положительных форм поведенческой деятельности и налаживанию взаимоотношений с окружающими. Отмечено, что театральные технологии используют в рамках

подхода к работе с одаренными учениками, который не акцентирует внимание на «особенности» этих детей, связанной с их способностями, целью является организация профилактических мероприятий с привлечением всего ученического коллектива, частью которого является одаренный ученик. Обоснована необходимость оптимизации реального творческого процесса через формирование для каждого одаренного ученика индивидуальной зоны-ситуации творческого развития. Определены виды театральных технологий, ресурсы, необходимые для их применения.

Ключевые слова: девиантное поведение, одаренный ученик, профилактика, театр, технология, арт-технология, креативность среды.

The article discusses the features of the use of theatrical technologies in the deviant behavior prevention of gifted pupils in the context of the creative environment in secondary school. It has been determined that theatrical technologies, as a special kind of art-technologies, contribute to the social development, assimilation of socially positive forms behavioral activity of gifted pupils and the establishment of their relationships with others. It noted that theatrical technologies used in the framework of the approach to working with gifted pupils, which does not focus on the features of these children related to their abilities. It aims to implement deviant behavior prevention for all the pupils' collective. The gifted pupil is a part of this collective. The necessity of optimizing the real creative process through the formation of an individual zone-situation of creative development for each gifted pupil substantiated. The types of theatrical technologies, resources that are necessary during their use determined.

Key words: deviant behavior, gifted pupil, prevention, technology, art technology, creative environment.

УДК 37.015.31:792:159.922.76–056.45

Степаненко В.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
докторант
кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Обдаровані діти характеризуються розвитком, що відрізняє їх від умовної норми і може призвести до появи проблем соціально-психологічного характеру. Тому вони можуть потрапити в зону ризику негативної соціальної адаптації, пов'язаної з небезпекою розвитку внутрішніх порушень (ізоляція, самотність, тривожність, фобії, агресія, депресія тощо) на тлі міжособистісних проблем [14, с. 48] та негативними поведінковими проявами (соціально несхвалені різновиди девіантної поведінки) [10]. Тому в контексті освітньої парадигми, одним з основних завдань якої є вивчення етіології девіантної поведінки особистості, пошук адекватних механізмів її стримування і попередження [3], проблема профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів набуває особливої актуальності. Однією з умов, яка забезпечує ефектив-

ність цього процесу, є креативність середовища, в якому відбувається процес адаптації обдарованої дитини [5]. Креативність завжди передбачає інновації. У цьому аспекті значна роль відводиться арт-технологіям, зокрема такому їх різновиду, як театральні технології, які спроможні актуалізувати потенціал обдарованої дитини, спряють її соціальному розвитку, передбачають засвоєння соціально позитивних форм поведінкової діяльності, налагоджують взаємовідносини з оточенням [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженнях М. Гросс, С. Римм, Л. Терман, Л. Холинворт, Дж. Фрімен та ін. висвітлено проблеми адаптації обдарованих учнів, особливу увагу приділено питанню їх взаємовідносин з оточенням, зокрема з однолітками. О. Зеркіною, В. Козловим, В. Менделевичем, Г. Чусавітіною, Н. Фетискіним та ін. висвітлено різні прояви поведінкових девіацій,

які можуть спостерігатися в обдарованих дітей. На необхідність створення креативного середовища в закладі загальної середньої освіти, пошуку соціально-культурних стратегій, які б забезпечили ефективність процесу профілактики поведінкових девіацій учнів, указували І. Кадієвська, Ю. Клейберг, А. Морозов, М. Черноушек, О. Щелбанова й ін. Арт-технології як інноваційні технології соціально-педагогічної діяльності розкриті Л. Забарою, А. Кисельовою, М. Павловою, Л. Присяжнюк та ін. Виховні можливості театральної творчості, театральні технології як засіб профілактичної діяльності висвітлено в працях Т. Бабійчук, С. Вареник, О. Комаровської, Р. Короткової, О. Кравченко, Г. Лемко, І. Палько, С. Смірнова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень, присвячених вивченню творчої діяльності, креативності, профілактики дезадаптації, девіантної поведінки учнів, проблема креативності середовища як однієї з умов ефективності профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, перспективності використання театральних технологій саме в цьому аспекті майже не досліджувалася.

Мета статті – обґрунтувати особливості використання театральних технологій у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів у контексті креативності середовища закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У соціальній роботі профілактична діяльність передбачає науково обґрунтовані і своєчасно застосовані дії щодо запобігання можливим фізичним, психологічним чи соціокультурним колізіям в окремих індивідів чи груп ризику (до яких належать і обдаровані учні); збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я дітей; сприяння в досягненні ними поставлених цілей, розкриття внутрішніх потенціалів [14].

Сьогодні існує два підходи до організації профілактичної роботи з обдарованими учнями. Перший підхід базується на положенні про те, що обдаровані діти – це особлива категорія дітей, що потребує специфічного впливу, який суттєво відрізняється від взаємодії зі звичайними учнями. Другий підхід, на відміну від першого, не загострює увагу на «особливості» цих дітей, пов'язаній з їхніми здібностями. Він має на меті здійснення профілактичних заходів, де брав би участь увесь учнівський колектив, частиною якого є обдарований учень. Така діяльність і допомагає зрозуміти особистісну цінність кожного члена учнівського колективу, формує розуміння учнівським колективом обдарованого учня та їхню спільну взаємодію [5]. У межах саме другого підходу і застосовують театральні технології як ефективний інструмент соціально-виховної роботи в процесі соціалізації особистості та її адаптації відповідно до обставин життя через театральну гру [7].

Творчість у різних її проявах є основою профілактичної діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти, яка здатна гармонізувати, спрямувати в позитивне русло прояви девіантної поведінки обдарованої особистості [3]. Театральне мистецтво має значний потенціал і здатне впливати на особистість, зумовлюючи саморозвиток її сутнісних сил і ресурсів, відкриваючи безмежний простір для її самоактуалізації, самореалізації та постійного особистісного і творчого зростання [13, с. 119]. Механізмом актуалізації впливу театрального мистецтва на особистість є сценічна (у широкому розумінні) співтворчість суб'єктів соціально-виховного процесу, результатом якої є залучення учнів-суб'єктів до театральних, загальношкільських і, ширше, естетичних цінностей. Ці цінності перетворюються на життєві потреби, які входять у життєвий простір суб'єкта, постають як чинники його внутрішнього світу і спрямовують його поведінку [6].

Особливістю креативності середовища закладу загальної середньої освіти є те, що розвиток здібностей дітей і попередження негативних проявів в їхній поведінці багато в чому залежать не тільки від самої дитини, а й від того, які саме методи і технології використано педагогом. Існує декілька моделей творчого педагогічного процесу. Перша модель – коли педагог співвідносить свій творчий процес із творчою діяльністю класу. Це «педагог-диригент», який відчуває атмосферу класу, налаштованість дітей на творчість, здатний давати класу цікаві творчі завдання. Однак ця модель має деякі недоліки. У такому типі творчості слабо виражений індивідуально-особистісний підхід, який дуже важливий, оскільки забезпечує реальне самовираження особистості кожного учня.

Наступна модель співтворчості – це модель «дзеркала». У «дзеркалі» постійно відображаються найдрібніші нюанси творчої діяльності учнів і конкретні індивідуальні, неповторні творчі рішення ухвалюються на основі точного їх знання. Для оптимізації реального творчого процесу необхідне формування для кожного учня індивідуальної зони ситуації творчого розвитку, яка є умовою продуктивної діяльності, стимулятором успішності в навчанні, становлення й адекватної поведінки учня, що відповідає соціальним вимогам суспільства [5, с. 281].

За О. Комаровською, театральна технологія являє собою систему засобів організації впливу театрального мистецтва на особистість, спрямовану на актуалізацію діалогічних взаємин між рівноправними суб'єктами цілісного художньо-естетичного простору.

Дослідник виокремлює такі види театральних технологій: 1) ігрові технології, де гра розглядається як акторська гра; 2) ігри-драматизації, спрямовані на входження учня в уявну виховну ситуацію і дію в цій ситуації з позиції окремого персонажа; 3) театральні-імпровізаційні техно-

логії – будуються на входженні учасника в життєвий контекст конкретного персонажа художнього твору; 4) технологія «Школа риторики» – спрямована на виховання культури мовлення, зовнішньої поведінки як поведінки внутрішньої; 5) технологія «Театр як школа» – використання театральних прийомів у широкому розумінні для набуття знань із будь-якої сфери життя; 6) технології театралізаційно-сценічної творчості – окрім роботи над сценічними постановками, передбачають залучення учнів до пізнання театральних професій, мови, фактів, історії театру, ознайомлення із творчістю митців тощо й спрямовані на виховання культури глядача; 7) етнокультурні технології – театралізація національних фольклорних традицій; 8) технології виховання активного глядача як співтворця вистави; 9) технології організації пізнавальної творчості (у діяльності гуртків історії театру, музейної справи в школі); 10) технологія театралізаційно-освітнього процесу закладу загальної середньої освіти як системоутворююча щодо інших технологій – організація дії художньо-естетичного простору закладу, яка спонукає учня до прояву ініціативи, фантазії, дієвості у творенні свого простору і виводить у життєвий простір [6].

Використання того чи іншого виду театральних технологій багато в чому залежить від вікових особливостей дитини. Так, під час роботи з дітьми початкової школи необхідно враховувати низку соціально-психологічних особливостей цього віку. Варто зазначити, що невеликий життєвий досвід дітей у цьому віці викликає особливу увагу до проблеми розуміння вистави. Тому досвід мистецтва не повинен випереджати життєвий досвід дитини. Провідною діяльністю учня початкової школи є навчання. Однак гра є важливим чинником становлення особистості дитини через її входження у взаємостосунки з оточенням, набуття соціального досвіду.

Серед форм театралізаційно-освітньої діяльності в початковій школі особливе місце посідають вистави-казки, театралізовані ігри (ігри-драматизації, ігри на теми літературних творів, сюжетно-рольові ігри), які відтворюють типові дії певного персонажа і формують вихідні уявлення дитини про поведінку [11].

У профілактичній роботі з учнями підліткового віку і старшокласниками також можуть бути використані ігрові технології, але більш адекватними цьому віку і потребам обдарованих учнів будуть ділові ігри в різноманітних їх проявах чи ігри-драматизації як різновид ділових ігор, що сприяють розвитку в підлітків емпатії та рефлексії в моделюванні реальних життєвих ситуацій, здатності адекватної самооцінки [6].

Серед театральних технологій у профілактичній роботі з учнями підліткового віку і старшокласників варто розглянути соціально-психологічний театр як групову форму корекційно-розвивальної і профілактичної діяльності, що має на меті пропагування здорового способу життя, попередження

соціальних, соціально-педагогічних, психологічних проблем, корекцію, розвиток, адаптацію через емоційно забарвлене театральне дійство [1]. Основними формами соціально-психологічного театру є форум-театр, плейбек-театр, театр «рівний рівному», соціальні мініатюри тощо.

Соціально-психологічний театр передбачає спільні зусилля глядачів і акторів щодо пошуку правильного шляху вирішення проблем життя. Основне його завдання – змусити глядача відчувати ефект особистісного включення в події та повірити в реальність дії на сцені [7].

В основі форум-театру лежать реальні життєві ситуації, що розігруються акторами перед глядачами. Форум-театр базується на підставі не конкретного сценарію чи інсценізації конкретного літературного сюжету, а саме на взаємодії акторів і глядачів, що можуть розвивати зміст і власну тему. Глядачі мають можливість не лише познайомитися з важкою проблемною ситуацією, як в інтерактивному театрі, або отримати інформацію, як під час тренінгу, а й розробити алгоритм, створити модель успішної поведінки в складній, на перший погляд безвихідній, ситуації. Характерним елементом системи форум-театру є безпосередня участь глядача в події, що відбувається на сцені. Будь-хто може сказати «стоп», вийти на сцену і замінити одного з акторів, отже, змінити поведінку персонажів, що діють на сцені. Особлива роль і місце у форум-театрі відводиться ведучому (джокер), який стимулює учасників спектаклю до пошуку ідей і розвиває їх, використовуючи відкриті запитання для підтримання діалогу [2, с. 63].

Особливість плейбек-театру полягає в тому, що на сцені грають професійні актори, а сценарії приносять глядачі [8, с. 216]. У його основі лежать спонтанна гра й імпровізація акторів, утілення в життя розповідей глядачів про реальні події, що відбуваються в їхньому житті. Ця ідея конкретизується в тому, що особистий досвід кожної людини вартий уваги, розказана історія може навчити новому, бути корисною як для самої особистості, що її розповіла, так і для інших [9, с. 119]. Побачивши «свою» проблему з боку, глядач може знайти з неї вихід і невідомі раніше шляхи вирішення.

Театр «рівний – рівному» передбачає підготовку учасниками невеликих театралізованих постановок із різних соціальних проблем. Інсценовані історії можуть бути реальними або складатися з декількох сюжетів. Після перегляду глядачі ставлять запитання акторам, які відповідають на них, не виходячи з ролі, що дозволяє набагато краще зрозуміти мотивацію і внутрішній світ персонажа [8]. Соціально-інтерактивний театр життя за концепцією «рівний – рівному» є одним із найоптимальніших методів профілактичної роботи, коли молода людина оволодіває знаннями та набуває соціального досвіду в процесі спілкування з однолітками [12].

Соціальні мініатюри являють собою невеликі за розміром твори-розповіді на важливі для суспільства теми [9, с. 125].

Розглянувши різні види театральних технологій, які використовують у позакласній діяльності закладу загальної середньої освіти, варто зазначити, що вони можуть бути спрямовані на створення художньо-естетичного простору закладу з використанням внутрішніх ресурсів колективу (шкільні заходи з елементами театралізацій, театральньо-сценічна творчість учнів тощо) або ж залучати ресурс зовнішнього оточення (театри, музеї, позашкільні заклади, родинні традиції тощо) [6, с. 175]. Ресурсний підхід у профілактичній діяльності дозволяє врегулювати суперечності між наявністю особистісного неусвідомлюваного ресурсу обдарованого учня та дефіцитом його спілкування і творчості як особливих унікальних ресурсів. Заповнення цього дефіциту, а також усвідомлення обдарованим учнем свого потенціалу відбувається за допомогою використання театральних технологій.

Висновки. Отже, для розгорнення особистісного потенціалу, профілактики дезадаптації, різних негативних проявів у поведінці обдарованих учнів необхідно створювати належні умови і застосовувати ресурси соціально-педагогічної діяльності. Креативність середовища закладу загальної середньої освіти є однією з таких умов. Використання театралізованих технологій як особливого виду арт-технологій є одним із засобів креатизації середовища закладу загальної середньої освіти, що сприяє соціальному розвитку обдарованого учня, засвоєнню ним соціально позитивних форм поведінкової діяльності і налагодженню взаємовідносин з оточенням у межах підходу, який має на меті здійснення профілактичних заходів, де брав би участь увесь учнівський колектив, частиною якого є обдарований учень. Оптимізація реального творчого процесу має відбуватися через формування для кожного учня індивідуальної зони-ситуації творчого розвитку, урахування його вікових особливостей. Театральні технології, які використовують у позакласній діяльності закладу загальної середньої освіти, здатні створити певний життєвий простір обдарованої дитини за допомогою використання внутрішніх ресурсів закладу і залучення ресурсів зовнішнього оточення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у визначенні особливостей підготовки соціальних педагогів до здійснення профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, де театральні технології як інноваційні засоби креатизації середовища закладу загальної середньої освіти посідають особливе місце, оскільки активізують і сприяють нарощуванню творчого потенціалу соціального педагога, усвідомленню ним психоемоційного розвитку, індивідуально-вікових особливостей обдарованих учнів, орієнтують на активне включення в процес професійного розвитку і саморозвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко Т., Жербеньова Л. *Соціально-психологічний театр*. Київ : Шкільний світ, 2011. 120 с.
1. Возна Ю. Елементи форум-театру як інтерактивні форми засвоєння соціальних вмінь майбутніх фахівців соціальної сфери. *Молодь і ринок*. 2016. № 11–12 (142–143). С. 60–64.
2. Кадиевская И., Каранфилова Е. Девиантность творчества в образовании : монография. Одесса : ВМВ, 2013. 208 с.
3. Киселева А. Арт-технологии как инновационный подход к самостоятельной работе студентов. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 10. Ч. 1. С. 190–193.
4. Клейберг Ю. Креативность образовательной среды как фактор профилактики девиантного поведения школьников. *Общество и право*. 2007. № 4 (18). С. 278–285.
5. Комаровська О. Театральні технології у вихованні підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіту Науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2013 р., Івано-Франківськ, 2014 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 174–176.
6. Короткова Р. Соціально-психологічний театр як сучасний вектор соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 11 «Соціальна робота. Соціальна педагогіка». Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. Вип. 24. Т. 1. С. 64–71.
7. Кравченко О. Соціально-психологічний театр в умовах реалізації соціально-виховної практики: з досвіду впровадження. *Інноваційна педагогіка: соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 3. С. 215–219. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/3/49.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).
8. Лемко Г. Театральні технології як засіб профілактики торгівлі людьми в соціально-педагогічній діяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія «Соціально-педагогічна». 2016. Вип. 27. С. 118–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2016_27_15 (дата звернення: 08.04.2018).
9. Майсак Н. Матрица социальных девиаций: классификация типов и видов девиантного поведения. *Современные проблемы науки и образования*. 2010. № 4. С. 78–86.
10. Муляр Н. Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. Вип. 3. С. 114–121.
11. Палько І. Соціально-інтерактивний театр життя: гендерний аспект. *Підготовка волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності : методичні рекомендації* / авт.-упоряд.: О. Остапчук, Н. Павлик, С. Котова-Олійник. С. 144–149.
12. Присяжнюк Л., Уманська Н. Використання інноваційних форм методичної роботи з педагогами в закладах освіти. *Молодий вчений*. 2018. № 5.2 (спецвипуск). С. 117–121.
13. Щербланова Е. Неуспешные одаренные школьники. Москва ; Обнинск : ИГ – СОЦИН, 2008. 212 с.